

**A roma népesség társadalmi helyzete Magyarországon:
születésszám, születéskori egészség, iskolázottság, foglalkoztatás és lakóhelyi szegregáció
(a NKFI-116354 kutatás szakmai zárójelentése)**

Témavezető: Kertesi Gábor (KRTK KTI)

Társkutató: Hajdu Tamás (KRTK KTI)

Társkutató: Kézdi Gábor (Institute for Social Research, University of Michigan (USA) és KRTK KTI)

Társkutató: Szobonyáné Szabó-Morvai Ágnes (KRTK KTI)

A kutatás az alábbi hét különálló, ám tartalmában szorosan összekapcsolódó téma kidolgozását tűzte ki céljával:

Projekt 1: Roma / nem roma születésszám-különbségek: időbeli trendek és a 2008. évi válság következményei

Projekt2: Roma / nem roma születéskori egészségbeli és gyermekhalandósági különbségek: időbeli trendek és a 2008. évi válság következményei

Projekt3: A 2008. évi gazdasági válság hatása a roma és nem roma fiatalok iskolázottságára

Projekt4: A munkapiaci jellemzők és az etnikai előítéletek hatása a roma / nem roma foglalkoztatási különbségekre

Projekt5: A romák lakóhelyi elkülönülése Magyarországon

Projekt6: A romák lakóhelyi elkülönülésének társadalmi következményei: iskolázottság, foglalkoztatás, fertilitás, újszülöttek egészsége, mortalitás, betegségek, fogyatékoság

Projekt7: A lakóhelyi szegregáció és a szűkebb szomszédsági lakóhelyi összetétel hatása a nem roma környezet romákkal kapcsolatos vélekedéseire és előítéleteire

A szóban forgó hét témát öt zárótanulmányban fejtettük ki, melyek a terveknek megfelelően, a vállalt határidőkre elkészültek. Rájuk alapozva, három műhelytanulmányt és két angol nyelvű folyóiratcikket jelentettünk meg. Ez utóbbiak közül egy tanulmány egy Q1, IF=2.91 (Population and Development Review), egy másik egy Q2, IF=0.85 (Acta Oeconomica) besorolású folyóiratban jelent meg. Egy harmadik kéziratot (The Effects of Expanding a Neonatal Intensive Care System on Infant Mortality and Long-Term Health Impairment. CERS-IE WP 2020/20, May 2020) pedig most nyújtunk be közlésre egy referált angol nyelvű folyóirathoz.

A szerződésben vállalt munkatervtől nem tértünk el. A szerződéskor meglévő kutatói team 2016. júliusában egy új kollégával (Szobonyáné Szabó-Morvai Ágnessel) bővült. Az új kolléga csatlakozásához előzetesen megkértük a Társadalomtudományi és Bölcsészettudományi Kollégium elnökének engedélyét, amit megkaptunk.

A pénzügyi tervtől való eltérések: 2017-ban és 2019-ben engedélyt kértünk a kiadási sorok, ill. költségvetési évek közötti átcsoportosításra. 2016-ban és 2018-ban engedélyt kértünk egy-egy, eredetileg nem tervezett eszköz (projektor, notebook) beszerzésére. 2019-ben engedélyt kértünk a kutatási projekt 2020. június 30-ig történő meghosszabbítására, 2020 nyarán pedig a koronavírushelyzet miatt a projekt egy hónappal való további meghosszabbítását kértük 2020. július 31-ig. Valamennyi kérelmünkre megkaptuk az NKFIH engedélyét.

Az alábbiakban összefoglaljuk az öt zárótanulmány, illetve a belőlük készült műhelytanulmányok, illetve folyóiratcikkek legfontosabb eredményeit és társadalompolitikai következtetéseit.

1-2. Projekt: Roma / nem roma születésszám-különbségek: időbeli trendek és a 2008. évi válság következményei; Roma / nem roma születéskori egészségbeli és gyermekhalandósági különbségek: időbeli trendek és a 2008. évi válság következményei

Kutatásunk a kelet-közép-európai régióban hozzáférhető legrészletesebb roma adatokra (a 2011. évi népszámlálás KSH kutatószobában hozzáférhető egyéni adataira), illetve a vele összekapcsolható regiszter típusú (élveszületési, magzati veszteségi, csecsemőhalandósági stb.) adatokra, illetve más, külső adatbázisokra támaszkodva, korábban nem tapasztalható részletességgel és mélységben vizsgálja a roma népesség demográfiai helyzetét alakító tényezőket, feltárja a legutóbbi két évtized időbeli trendjeit, és elemzi a 2008. évi válság következményeit. A jelentésben érintett kérdések a társadalmi problémák széles spektrumát fogják át: a születésszám alakulását, a születéskori egészség indikátorait (a születési testsúlyt, a koraszülést, a magzati veszteségeket), a csecsemőhalandóságot, a művi terhességmegszakításokat. A trendek és az összefüggések feltárása jobb, bizonyítékokra alapozott oktatási, egészségügyi, szociális és foglalkoztatási szakpolitikák megfogalmazására nyújt lehetőséget. Az eredmények közül négy – társadalmpolitikai szempontból különösen fontos – következtetésünket szeretnénk kiemelni:

A roma nők fertilitásának alakulása. 2001 és 2011 között az országos termékenységi adatok jelentősen csökkentek. Ez a visszaesés, teljes termékenységi arányszámban (TTA) mérve, 2011-ben érte el a mélypontot. A roma fertilitás csökkenése még ennél is nagyobb mértékű volt: a roma teljes termékenységi arányszám értéke a 2001. évi, nagyon magas szintről (3.46) 2011-re több mint egyharmaddal (2.16-ra) csökkent. Nagyon nagy mértékű változásról – *demográfiai átmenetről* – beszélhetünk: a magyarországi roma népesség fertilitása letért a korábbi, harmadik világbeli (pl. $TTA_{India, 2001} = 3.24$)¹ értékekkel jellemezhető pályájáról. A 2.16 értékű teljes termékenységi arányszám nagy valószínűséggel nem biztosítja a roma népesség reprodukcióját sem. 2.1-2.2 értékű TTA csak fejlett, nagyon alacsony halálozási rátájú társadalmak esetében biztosítja, és *éppen csak* biztosítja a népességszám változatlan mértékű újratermelését. A roma népesség halálozási rátája a fejlett országok szintjénél sokkal magasabb. Ezt támasztják alá azok az ökológiai megfigyelések, melyek szerint a roma népesség magas arányával jellemezhető kistérségekben igen magas a halálozási ráta és nagyon alacsony a várható életkor. Mindezeket a tényeket számításba véve, és a jövőbeli trendeket előrevetítve, azt mondhatjuk: amennyiben akár csak állandósulna a 2011-ben mért roma teljes termékenységi arányszám értéke, a roma népesség *abszolút száma* valószínűleg akkor sem növekedne.

A romák lányok körében mért tinédzser terhességek számának alakulása. Nemzetközi összehasonlító adatok szerint 2010-ben a 15-19 éves magyarországi roma lányok ezer hasonló korú roma lányra vetített fertilitási mutatója (85) nagyjában abban a sávban helyezkedett el, mint számos harmadik világbeli ország 2010-ben mért országos adata: Etiópia (74), Nepál (83), Guatemala (87), Bangladesh (88), Szenegál (90).² Ha pedig a roma nők tinédzser terhességeinek időbeli alakulását a roma fertilitás *általános* változásaihoz viszonyítjuk, akkor azt látjuk, hogy a tinédzser terhességek csökkenése a 2000 és 2010 közötti időszakban jóval kisebb mértékű volt, mint a roma születésszám csökkenése általánosságban. A tinédzser terhességi mutató 17 százalékos csökkenése $[(85 - 102) / 102 = -0.17]$ áll szemben a teljes termékenységi arányszám 38 százalékos csökkenésével $[(2.16 - 3.46) / 3.46 = -0.38]$. Az időbeli folyamatok és a nemzetközi összehasonlítás is azt mutatja, hogy ezen a létfontosságú területen Magyarországnak nem sikerült lényegbevágó változásokat elérni. A roma tinédzser terhességi mutató továbbra is nagyon magas, ami a következő generáció számára komoly gondokat jelez előre.

Alacsony születési testsúly és koraszülöttség alakulása a roma újszülöttek körében. A nemzetközi összehasonlításokban különösen fontos négy születéskori fejlődési mutatóban – átlagos születési

¹ Forrás: <https://data.oecd.org/pop/fertility-rates.htm>.

² Forrás: <http://data.worldbank.org/indicator/SP.ADO.TFRT>

testsúlyban, a születés átlagos hetében, valamint az alacsony (2500 gram alatti) születési testsúly, illetve a koraszülés (a 37. gesztációs hét előtti születés) gyakoriságában – mért etnikai különbségek igen nagyok. A különbségek abszolút értelemben kis mértékben csökkentek ugyan a 2010-et megelőző évtizedekben mért különbségekhez képest, relatív értelemben azonban szinte semmit sem változtak. A roma anyák, a nem roma anyákhoz viszonyítva, 2010-ben – és a 2016-os KSH mikrocenzus adatain mérve, még 2015-ben is – kétszer akkora eséllyel adtak életet koraszülötteknek, illetve kis súlyú újszülötteknek. E különbségek 80 százalékát ismert társadalmi-gazdasági tényezők magyarázzák, közülük egyedül a szülők iskolázottsága több mint 50 százalékot. Noha az 1980-as évek eleje óta eltelt három évtizedben óriási társadalmi változások mentek végbe, a születéskori etnikai különbségeket meghatározó összefüggések azonban, súlyukat és jelentőségüket tekintve, időben meglepően állandónak bizonyultak. A legnagyobb lehetőség a változásra az új roma generációk iskolai végzettségének növelésében, különösen az érettségizett és diplomás roma fiatalok számának növelésében rejlik.

Hogy az alacsony születési súlyú roma újszülötteknek a hazai országos átlag kétszeresét kitevő 16 százalékpontos adatát megfelelő módon értékelhessük, felsorolunk néhány országot, amelyben az alacsony súlyú csecsemők aránya 2010-2011 körül nagyjából e körül az érték körül alakult: 14% (Burkina Faso, Közép-Afrikai Köztársaság, Malawi), 15% Nigéria, 16% Namíbia, 17% Elefántcsontpart. Ezek az országok a harmadik világbeli országok közül egyértelműen a *rosszabb* adattal rendelkező országok közé tartoznak, habár nem a legrosszabbak (Niger 27%, India 28%, Yemen 32%) közé.³ A 2010. évi roma koraszülöttségi ráta a másfélszerese az hazai országos átlagnak (12 százalék szemben a 8 százalékkal). A magyarországi roma népesség 2010. évi 12 % körüli adata a világ egyik legszegényebb régiójában – a Szaharától délre eső afrikai országokban ugyanabban az évben mért átlag (12.3%) – közelében helyezkedik el, és szinte pontosan egybeesik két szegény ország: a Kongói Demokratikus Köztársaság (11.9%) és Nigéria adatával (12,2%).⁴

Csecsemőhalandóság. A csecsemőhalandósági mutató kiszámításakor a roma etnicitás mérését úgy oldottuk meg, hogy a népszámlálás alapján településszintű roma lakosságarány-kategóriákat definiáltunk (alacsony, közepes, magas roma népességarányú településeket), és azokra számolunk ki a szóban forgó regiszterek adataiból a születésszáma standardizált településszintű csecsemőhalandósági mutatókat. Az alacsony (5% alatti) roma arányú településeket tekintettük kontrollcsoportnak (az átlagos roma arány itt 1.5%), és azokéhoz mértük a magas (20% vagy a fölötti) roma arányú települések (a roma népességarány itt átlagosan 31%) csecsemőhalandósági adatait. A 2005 és 2010 közötti időszak éves adatainak átlagát alapul véve, azt találtuk, hogy a magas roma népességarányú „roma falvak” csecsemőhalandósági rátája (IMR) éppen a kétszerese a kontrollcsoportban (az alacsony roma népességarányú falvakban) mért értéknek (IMR: 10.0/5.1=2.0). Ugyanezzel a kalkulációval a *korai (egy hónapon belüli)* csecsemőhalandósági rátára (IMR_e) 1.7 értékű esélyhányadost kapunk (IMR_e: 6.0/3.6=1.7), a *késői (egy hónapon túli)* csecsemőhalandósági rátára (IMR_i) pedig 2.6-szoros értéket (IMR_i: 3.9/1.5=2.6). A két esélyráta közötti igen nagy különbség abból származhat, hogy a leginkább veszélyeztetett újszülötteket életük első szakaszában (első egy-négy hetében) magas szintű ellátást biztosító perinatális intenzív centrumokban (PIC-ekben) gondozzák, amelyek valamilyen szintig képesek tompítani a születéskor meglévő társadalmi különbségek hatásait. Az egészségügyi ellátó rendszer fókuszából kikerülő hátrányos helyzetű anyák gyermekeinél ez a hatás már nem érvényesül. Ez az összefüggés megfigyelhető a hasonló amerikai adatokon is.

A 1-2-es témában az alábbi tanulmányok készültek el:

Hajdu Tamás, Kertesi Gábor és Kézdi Gábor: Roma / nem roma születésszám-, születéskori egészségbeli és csecsemőhalandósági különbségek 1990-2010 (Időbeli trendek és a 2008. évi válság következményei).

³ Forrás: <http://data.unicef.org/topic/nutrition/low-birthweight>.

⁴ Forrás: <https://researchonline.lshtm.ac.uk/id/eprint/40396/1/1-s2.0-S0140673612608204-main.pdf> tid=6e9a5226-c455-11e5-8722-00000aacb362&acdnt=1453830871_1bfa5cad3ce2895d33a963f1f360c67a : 3. és 4. táblázat.

Budapest, 2016. december, p. 1-55. A tanulmány letölthető erről a linkről:

http://econ.core.hu/file/download/HKK/Roma_Fertility_Health-at-birth_2016.pdf

A tanulmányhoz tartozik egy Excel-melléklet (HKK_2016_melleklet.xlsx), amelyben a tanulmányban szereplő ábrák számszerű adatai és az alkalmazott definíciók megtalálhatók:

http://econ.core.hu/file/download/HKK/Roma_Fertility_Health-at-birth_2016_appendix.xlsx

Az eredmények egy részét szakcikkekben is megjelentettük:

Hajdu Tamás, Kertesi Gábor és Kézdi Gábor: Health Differences at Birth between Roma and non-Roma Children in Hungary. Long-run Trends and Decompositions, *Population and Development Review*, Vol. 45(3), 2019, pp. 631-657. (<https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/padr.12276>). A publikált cikkben, a szerkesztő kérésére a trendeket a 2016. évi mikrocenzus adataira támaszkodva, 2015-ig meghosszabbítottuk. A publikált tanulmány working paper változata: <https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2017/11/BWP1712.pdf>

A csecsemőhalandósággal kapcsolatos eredményeinket a projekt ideje alatt kiterjesztettük a perinatális intenzív centrumok csecsemőhalandóságra gyakorolt hatásának elemzésére:

Hajdu Tamás, Kertesi Gábor, Kézdi Gábor és Szabó-Morvai Ágnes: The Effects of Expanding a Neonatal Intensive Care System on Infant Mortality and Long-Term Health Impairment. CERS-IE WP 2020/20, May 2020

A tanulmány letölthető erről a linkről:

<https://www.mtakti.hu/wp-content/uploads/2020/05/CERSIEWP202020.pdf>

A tanulmányt 2020 július elején közlésre benyújtottuk a *Health Economics* nevű szakfolyóiratnak.

3. A 2008. évi gazdasági válság hatása a roma és nem roma fiatalok iskolázottságára.

Az elemzés során kétfajta megközelítéssel vizsgáltuk a 2008-as gazdasági válság középiskolai lemorzsolódásra gyakorolt hatását. Az egyik megközelítésben a 2011-es népszámlálás és az NFSZ munkanélküli regiszterének adatait használtuk, és egy különbségek különbsége (diff-in-diff) típusú becslést készítettünk. Az éves szintű állásvesztési ráta 2007 és 2009 közötti változásának települések közti eltéréseivel hoztuk összefüggésbe a gazdasági válság kezdetén a középiskolai pályájuk közepén járó 16-17 évesek és a válság által a középiskolai tanulmányokban nem érintett 21-24 évesek 2011 őszi eléri iskolai végzettségének eltérését. A kérdésünk az volt, hogy vajon azokon a földrajzi területeken, ahol a válság jelentősebb mértékben növelte meg a településszintű, illetve környékbeli munkanélküliséget, kisebb mértékű-e a 16-17 évesek körében a középiskola sikeres befejezése 2011 őszi eléri? Eredményeink azt mutatják, hogy a válság növelte a középiskolai lemorzsolódást, és inkább a tágabb földrajzi környezetben zajló folyamatok szerepe a meghatározó. A hatások a roma fiatalok körében jelentősebbek, bár statisztikai szignifikanciájuk érzékeny a standard hiba számítási módjára.

Egy másik megközelítésben a 2008-as gazdasági válság középiskolai lemorzsolódásra gyakorolt hatását egyéni paneladatokon vizsgáltuk: a Tárki Életpálya-felvétel adataira – a szülők esetében a 2006 és 2010 közötti évekre kiterjedő, havi frekvenciájú, részletes foglalkoztatási adatokra, a gyerekek esetében pedig a teljes középiskolai pályafutást átfogó iskolai adatokra – támaszkodva. A munkaerőpiaci és gazdasági sokkokkal foglalkozó szakirodalom jelentős részével összhangban a mi adatainkon is egyértelműen kimutatható volt, hogy az állásukat veszített szülők családjában megnő a középiskolás tanulók iskolai lemorzsolódása. Az átlagos hatás mögött azonban nagy mértékű heterogenitás figyelhető meg a családok otthoni nevelési környezetének minőségétől függően. Az otthoni környezet mérésére a nemzetközi szakirodalomban sztenderdnek számító szintetikus mutatót, a HOME-indexet használtuk. A nevelési környezet tekintetében mutatkozó különbségek a családok válság előtti jövedelemkülönbségeinél jelentősebb mértékben befolyásolták a gyerekek középiskolai lemorzsolódási esélyeit. Amíg a szülői állásvesztés nem járt lemorzsolódási következményekkel azokban a családokban, amelyek stimuláló környezetet biztosítottak a gyermekeik kognitív fejlődésére,

addig erős lemorzsolódást figyelhettünk meg azokban a családokban, amelyek nevelési gyakorlatát nem jellemezte ez a moderáló tényező.

A HOME index-szel mért családi-nevelési környezetben tapasztalható igen nagy társadalmi-etnikai különbség az egyik meghatározó tényezője a 8. évfolyamon mért roma /nem roma teszteredmény-különbségeknek is, mely utóbbi – mint fontos közbülső változó – általában is erősen kihat a középiskola sikeres befejezésére.

A 3-as témában az alábbi tanulmányok készültek el:

Hajdu Tamás: A 2008-as gazdasági válság hatása a középiskolai lemorzsolódásra. Budapest, 2016. dec. p. 1-14. A tanulmány letölthető erről a linkről: http://econ.core.hu/file/download/Hajdu/Edu-Crisis_2016.pdf

Hajdu Tamás, Kertesi Gábor és Kézdi Gábor: Parental Job Loss, Secondary School Completion, and Home Environment”, *Acta Oeconomica*, Vol. 69(3), 2019, pp. 393-423. A tanulmány letölthető erről a linkről: <https://akademai.com/doi/pdf/10.1556/032.2019.69.3.4>. A publikált tanulmány working paper változata: <https://www.mtaki.hu/wp-content/uploads/2017/11/BWP1711.pdf>

4. A munkapiaci jellemzők és az etnikai előítéletek hatása a roma / nem roma foglalkoztatási különbségekre

A 2011. évi népszámlálás teljes körű adataira támaszkodva megvizsgáltuk, hogy a magyarországi roma népesség foglalkoztatása milyen mértékben marad el a nem roma többség foglalkoztatásától, és ez a lemaradás milyen mértékben tulajdonítható a két populáció jól értelmezhető társadalmi-összetételbeli különbségeinek, és milyen mértékben tulajdonítható olyan tényezőknek, melyeket a népszámlálásban rendelkezésre álló ismérvekkel nem tudunk megmagyarázni. Megpróbáltuk kimutatni, hogy e reziduális tényezők között a munkaerőpiaci diszkrimináció is szerepet játszik.

Hogy a munkapiaci diszkrimináció is szerepet játszhat a foglalkoztatási döntésekben, ahhoz egyaránt szükséges a többségi társadalom romákkal szembeni elhatárolódása vagy előítéletessége, valamint olyan társadalmi közeg jelenléte, amelyben ezek a motívumok könnyen érvényre juthatnak a roma munkakeresőket elutasító felvételi döntésekben. Tézisünk szerint a diszkrimináló magatartás akkor lesz erős a felvételi döntésekben, ha a helyi közösségben a roma kisebbség társadalmi elutasítottsága erős, és a felvételi döntések közege kedvez annak, hogy a döntéshozók – akár maguk is osztják ezeket az előítéleteket, akár nem – teret engedjenek a romákat elutasító érzelmeknek.

A társadalom előítéletességét a Jobbikra leadott listás szavazatok járási részarányával, a munkaerőpiaci közeget a kisvállalatok járási foglalkoztatásban betöltött szerepével (részarányával) mértük. Tanulmányunk legfontosabb állítása az, hogy minél nagyobb részarányt képviselnek a kisvállalatok egy adott helyi munkaerőpiaci foglalkoztatásában, annál több képzés és lehetőség adódik – a munkaadók és az állásokat betöltő dolgozók személyes kontaktusai miatt – arra, hogy a már foglalkoztatottak részéről eleve meglévő cigányellenes előítéleteket a munkaadók érvényre juttassák a felvételi döntéseikben.

Az egyik ok, ami miatt arra számíthatunk, hogy a kisvállalatok inkább diszkriminálják a társadalom által elutasított kisebbségi munkavállalókat, mint a közepes és nagyobb vállalatok, az, hogy a kisebb cégeknél közvetlen személyes kapcsolat van a felvételi döntést meghozó személy és az insider alkalmazottak között. Ha az utóbbiak között többségben vannak az előítéletes dolgozók – minél magasabb a Jobbik szavazati aránya a helyi munkaerőpiacon, ez annál valószínűbb esemény –, akkor a munkaadók várhatóan akkor is számításba veszik a cégnél alkalmazásban levő dolgozók cigányellenes

előítéleteit, ha történetesen ők maguk nem előítéletesek. Ennek a mechanizmusnak termelékenységi hajtóereje is lehet, hiszen a munkaadónak számolnia kell azzal, hogy a preferenciák figyelmen kívül hagyása munkahelyi konfliktusokhoz és ezen keresztül, hatékonysági veszteségekhez vezethet. Egy másik ok, ami miatt erre számítunk, az az, hogy a kisebb cégeknél a felvételi döntés többnyire nem formalizált, hanem személyes kapcsolatokon, ajánlásokon múlik, és ezért a munkaadó részéről több lehetőség adódik az önkényes döntésekre, mint a nagyobb vállalatoknál, ahol a felvétel formalizált szabályok szerint történik. A nagyobb cégek kevésbé engedhetik meg maguknak, hogy a felvételi eljárások során részrehajlóak legyenek. Felvételi eljárásaik a közvélemény és a jogrend számára szembetűnőbb.

Férfiakra és nőkre külön-külön becsült foglalkoztatási egyenleteinkben a nyers etnikai foglalkoztatási különbségek nagyobb része – a férfiak esetében a különbség kétharmada, a nők esetében a különbség négyötöde – a roma és nem roma populáció összetétel-különbségeiből adódik: etnikai szempontból semleges munkakeresleti és -kínálati tényezők hatásai fejeződnek ki bennük. De a különbségek nem megmagyarázott része (férfiak: 11 százalékponti különbség, nők: 6 százalékpontnyi különbség) is számottevő.

A diszkriminatív foglalkoztatási gyakorlat hatása a reziduális különbségekhez mérten igen nagy. Ha egy helyi munkaerőpiacon (járásban) a kisvállalkozások foglalkoztatásban betöltött szerepe nagy, az azt jelenti, hogy a dolgozók nagyobb része olyan munkahelyen dolgozik, ahol személyes kontaktusban van a munkaadójával. A munkaadó jól ismerheti alkalmazottjainak személyes preferenciáit. Minél több emberre terjednek ki az előítéletes preferenciák, és minél nagyobb esélye van – a kisvállalati foglalkoztatás elterjedtsége miatt – a személyes kontaktusoknak, annál nagyobb lesz a felvételi döntéseknél a roma munkakeresők elutasíthatósága. A roma munkavállalók országos átlagban mért reziduális foglalkoztatási lemaradásában ez a tényező komoly szerepet játszik. Magas előítéletesség mellett (ha 30 százalékpontnyi Jobbik-szavazó van a járásban) a 25 versus 45 százalékpontnyi kisvállalati részarány-különbség a férfiak esetében mért országos átlagnak megfelelő reziduális foglalkoztatási hátrány kétharmadát eredményezi, a nők esetében pedig a háromnegyedét.

A 4-es témában az alábbi tanulmányunk készült el:

Kertesi Gábor és Köllő János: A munkapiaci jellemzők és az etnikai előítéletek hatása a roma / nem roma foglalkoztatási különbségekre. Budapest, 2017. dec. p.1-24. A tanulmány letölthető erről a linkről: https://www.mtaki.hu/wp-content/uploads/2018/03/KK_discrimination.pdf

5-6. A romák lakóhelyi elkülönülése Magyarországon és a lakóhelyi elkülönülés társadalmi következményei: iskolázottság, foglalkoztatás, fertilitás, újszülöttek egészsége, mortalitás, betegségek, fogyatékoság

Az elemzés a romák lakóhelyi elkülönülését és az elkülönülés társadalmi következményeit vizsgálja Magyarországon. Az elemzés elsődleges adatforrását három népszámlálás (1990, 2001, 2011) teljes körű, egyéni szintű adatai jelentik. Ezt egészítik ki a 2011-es népszámlálás lakásadatai, valamint a KSH élvészületési és halálozási adatbázisai.

Az elemzés első részében a népszámlálási adatok és a szegregáció mérésére használt sztenderd mutatók/indexek segítségével vizsgáljuk a romák lakóhelyi elkülönülését. Bemutatjuk a számlálókörzetek nemzetiségi arányai alapján mért lakóhelyi szegregáció mértékét, időbeli változását és az egyes földrajzi szintek hozzájárulását az országos indexekhez. Megvizsgáljuk a településekre

számított szegregációs mérőszámok és a települések néhány jellemzőjének kapcsolatát, illetve a romák számlálókörzetek szintjén mért aránya és a lakásállomány jellemzőinek kapcsolatát.

Az elemzés második része a lakóhelyi elkülönülés társadalmi következményeit vizsgálja. Azt elemezzük, hogy függ össze a romák kistérségeken belüli számlálókörzet szintű lakóhelyi szegregációja fontos társadalmi eredményváltozókkal: a romák kistérségi szintű iskolázottságával, foglalkoztatásuk mutatóival, a szülőképes korú roma nők fertilitásával, a tinédzserkorú roma lányok terhességeivel, az újszülöttek születéskori egészségi mutatóival, a népesség halandósági adataival és censusban felmért egészségi állapotával (a tartós betegségek, illetve a fogyatékoság gyakoriságával).

Az alábbiakban összefoglaljuk azokat az eredményeinket, amelyekben – a roma népesség kistérségi arányára kondicionálva – szignifikáns összefüggéseket találtunk a lakóhelyi szegregáció és fontos társadalmi eredménymutatók kistérségi értékei között. Ezekben az eredménymutatókban igen jelentős országos szintű etnikai különbségeket mértünk. Hogy a legfontosabbakat említsük: a munkaképes korú romák derékhadában (a 25-54 évesek 55 körében) az alacsony iskolázottságúak (maximum 8 osztály végzettségűek) aránya *csaknem ötszöröse* a nem romákénak; a 15-49 éves roma nők fertilitási mutatója *kétszerese* a nem romák hasonló mutatójának, a tinédzser roma lányok terhességi mutatója pedig a hasonló nem roma lányok terhességi mutatójának *tízszere*sé. Munkája vagy rendszeres munkája pedig, arányait tekintve, *fele annyi* roma munkavállónak van, mint a hasonló korú nem romáknak.

Ezeknek a különbségeknek egy részében gyaníthatóan szerepet játszhat a roma népesség lakóhelyi szegregációja is. A roma nők kistérség szintű fertilitási különbségeiben, a fiatal és középkorú roma emberek iskolázottsági szintjének kistérségi különbségeiben, illetve a fiatal és középkorú roma munkavállalók kistérségi szintű foglalkoztatási esélykülönbségeiben nemcsak a roma népesség kistérségi részarányának különbségei tükröződnek, hanem a lakóhelyi elkülönülés eltérései is. A lakóhelyi szegregációs index 0,2-vel való emelkedésének „hatását” ezekben a dimenziókban *az említett eredményváltozók szórásának nagyjából 50 százalékára becsülhetjük*.

A 5-6-os témában az alábbi tanulmányunk készült el:

Hajdu Tamás és Kertesi Gábor: A romák lakóhelyi elkülönülése Magyarországon és az elkülönülés társadalmi következményei (iskolázottság, foglalkoztatás, fertilitás, újszülöttek egészsége, mortalitás, betegségek, fogyatékoság) népszámlálási adatok alapján. 2018. december. p. 1-67. A tanulmány letölthető erről a linkről: https://www.dropbox.com/s/ezheqbq901l6a17/Hajdu_Kertesi_lakohelyi_szegregacio.pdf?dl=0

7. A lakóhelyi szegregáció és a szűkebb szomszédsági lakóhelyi összetétel hatása a nem roma környezet romákkal kapcsolatos vélekedéseire és előítéleteire

Elemzésünk a 2010. évi országgyűlési választások pártlistákra leadott, szavazókör-szintű szavazati eredményeire és a 2011. évi népszámlálás egyéni adataira támaszkodva azt vizsgálta, hogy milyen mértékben szóródnak Magyarországon területileg a Jobbikra leadott szavazatok, és milyen magyarázatot adhatunk erre a szóródásra a rendelkezésünkre álló, szavazóköri szintre aggregált népszámlálási adatok, illetve egyéb forrásból származó településszintű információk alapján.

Többféle hipotézist vizsgáltunk meg. Elsőként azt a közkeletű vélekedést teszteltük, mely szerint a romák viselkedési sajátosságaira való reakcióként lett népszerű Magyarországon a szélsőjobboldal; hogy, úgyszólván, a romák viselkedése miatt lett a Jobbik népszerű országos párt. Tesztelhető hipotézisként ez az állítás azt jelenti, hogy azokon a helyeken lett magas 2010-re a Jobbik támogatottsága, ahol a nem-roma többségnek relatíve sok, eltérő viselkedésű (iskolázatlan és munkával nem rendelkező) romával kellett együtt élnie. Méréseink nem igazolják ezt a feltételezést. A

2010. évi országos parlamenti választásokon a Jobbikra leadott szavazatok részaránya nincs összefüggésben az adott mikrokörnyezetben élő roma népesség sajátosságaival (foglalkoztatásával, munkanélkülisége mértékével vagy iskolai végzettség szerinti összetételével).

Elvetve a romák viselkedési sajátosságainak szóródására hivatkozó magyarázatot, alternatív magyarázatként szignifikáns összefüggést találtunk a szavazókörben élő nem roma népesség társadalmi összetétele és a Jobbikra leadott szavazatok aránya között. Minél alacsonyabb volt egy szavazókörben a nem roma lakosság foglalkoztatása (minél nagyobb volt a nem roma munkanélküliség), annál nagyobb arányban szavaztak az emberek a Jobbikra. Különösen nagy arányban szavaztak a Jobbikra a szakmunkás végzettségű helyi nem roma alsó középosztály tagjai. Valamennyi mért összefüggés a szavazóköri roma lakosság részarányára kondicionálva áll fenn: vagyis akár kicsi, akár nagy a szavazókörben élő roma népesség részaránya, a szavazóköri roma népesség belső összetétele nem befolyásolja, a nem-roma népesség belső összetétele pedig befolyásolja a szélsőjobboldali pártra leadott szavazatok arányát. Más szóval: nem a helyi roma közösség viselkedésének, hanem a helyi nem roma közösség állapotának van hatása a Jobbik támogatottságára.

Az értelmezési keretet kitágító, fontos kiegészítő eredményünk, hogy a 2010. évi országgyűlési választások esetében a Jobbikra leadott listás szavazatokkal – indirekt módon – a többségi társadalom romákkal szembeni negatív érzelmeinek területi szóródását is mérjük. A szélsőjobboldali kínálat 2008 és 2010 közötti megjelenése által kiváltott, váratlan és nagy mértékű politikai átrendeződés tette láthatóvá és mérhető ezt a heterogenitást, melyet a kutatások korábban (ilyen exogenitás hiányában) nem tudhattak választói viselkedési adatokkal alátámasztható módon kimutatni.

Eredményeink egy másik csoportja a települések általánosabb jellemzőinek és a Jobbikra leadott szavazatok szavazóköri szintű arányának összefüggését méri. Kétfajta prosperitási mutató hatását vizsgáltunk meg tüzetesebben: a települési népességszám, illetve a településre jellemző egy főre jutó átlagjövedelem 2001 és 2011 közötti változását. Mindkét mutató meglehetősen széles sávban szóródik, ami azt jelenti, hogy Magyarország településeinek fejlődési trendjei igen eltérően alakultak az ezredfordulót követő évtizedben. A 2010. évi választásokon, egyéb tényezők változatlanóságát feltételezve, a hanyatló gazdaságú településeken szavaztak szignifikánsan nagyobb mértékben a Jobbikra: olyan településeken, ahol a 2010. évi választásokat megelőző évtizedben csökkent vagy az országos trendhez képest lassabban nőtt a település népessége, illetve az ott lakó népesség jövedelme.

Elemzésünk utolsó lépésében a települések roma lakosainak lakóhelyi elkülönülése és a Jobbik támogatottsága közti kapcsolatot vizsgáltuk. Megint csak kontrollálva a szavazókörök minden mért jellemzőjére, eredményeink egy ilyen jellegű kapcsolat meglétéről tanúskodnak: azokon a településeken, ahol a romák lakóhelyi elkülönülése jelentősebb mértékű, a Jobbikra adott szavazati arány (és vélhetően a cigányellenesség) is magasabb, ami összhangban levőnek tűnik a kontaktus-elméletnek azzal az előrejelzésével, hogy az elkülönülés nem kedvez a különböző etnikai csoportok közti kiegyensúlyozott kapcsolatoknak.

A 7-es témában az alábbi tanulmányunk készült el:

Hajdu Tamás és Kertesi Gábor: A társadalmi mikrokörnyezet szerepe a szélsőjobboldali szavazatok és a cigányellenes előítéletek alakulásában a 2010. évi országgyűlési választások és a 2011. évi népszámlálás adatainak tükrében. 2019. december. p. 1-38. A tanulmány letölthető erről a linkről:

https://www.dropbox.com/s/dv8mp37silklrio/OTKA-116354_projekt-7_zarotanutmany.pdf?dl=0